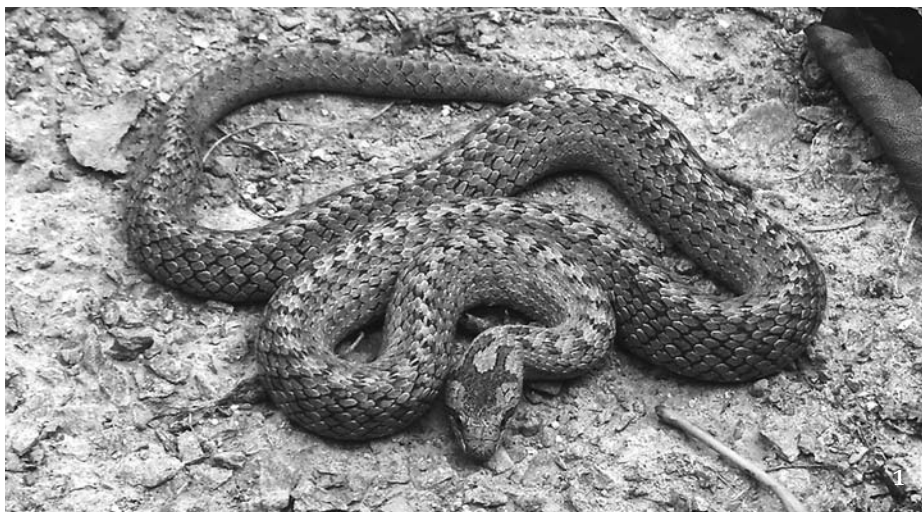

Mapování plazů a užitečný strach

Přesvědčit někoho o nutnosti ochrany čápa bílého (*Ciconia ciconia*) nebo lejska malého (*Ficedula parva*) nebývá problém. Ptáci až na výjimky jsou lidmi přátelsky přijímaná skupina živočichů, která si může dovolit kálet na sochy a hnízdit ve výklencích, aniž by většinou vzbuzovala záporné emoce. Zkuste však někoho přesvědčit o potřebnosti ochrany nějakého hada, třeba zmije. V euroamerické civilizaci narazíte na předsudky, jejíž počátky lze hledat možná již v mezopotámských mýtech. O to více je třeba hýčkat malou skupinu milovníků přírody, amatérů v nejlepším slova smyslu (amo, amáre – milovat), kteří mají rádi hady, netouží je chovat v zajetí a stačí jim, že se s nimi dosud setkávají v přírodě.

Amatérské sledování plazů je zatíženo určitým handicapem, vyplývajícím z toho, že mapovatelé musejí být motivováni vlastním zájmem. Z toho důvodu je třeba počítat s tím, že údaje z takového monitoringu budou kusé, nesourodé a často i chaotické. Jejich filtrací, ověřováním a tříděním se však dají získat hodnotná data. Většinu plazů žijících v České republice lze určit poměrně snadno. Potíže ale mohou nastat zejména u mláďat.

Mapovatelem plazů může být v podstatě každý, kdo dokončil základní školu. Mno-

1 Zbarvení užovky hladké (*Coronella austriaca*) připomíná vzhled zmije.

Foto M. Vlašín

2 V některých případech se podezření potvrdí. Zmije obecná (*Vipera berus*)

3 Předmětem obav může být i slepýš křehký (*Anguis fragilis*).

Z archivu autora (obr. 2 a 3)

hem více než herpetologické znalosti a zkušenosti jsou důležité morální vlastnosti. Pokud si někdo není schopen připustit neznalost, je pro mapování nepoužitelný. Naopak člověk, který je ochoten si přiznat, že nedokáže rozeznat užovku hladkou (*Coronella austriaca*, obr. 1) od zmije obecné (*Vipera berus*, obr. 2) a ještěrku živorodou (*Zootoca vivipara*) od j. obecné (*Lacerta agilis*), je vhodnou osobou. Mezi amatéry je třeba počítat i profesionální zoology pracující v jiných oborech, ale i botaniky nebo geology a další profese pohybující se v terénu. V minulosti se k nim hrdě hlásili také učitelé a středoškolští profesori biologie, kteří často i publikovali zajímavá pozorování. Tak např. nejstarší pozorování užovky stromové (*Zamenis longissimus*) v lokalitě Podyjí bylo uveřejněno středoškolským učitelem a tento údaj byl léta všemi zoology přehlížen. Teprve když jsem

publikoval první poválečný ověřený nález daného druhu z Nového Hrádku u Lukova, věnoval jsem velkou péči sledování lokálních periodik a objevil jsem, že tato užovka byla v Podyjí známa už ve 30. letech 20. století. Problém byl komplikován také tím, že zpráva vyšla v německém jazyce. Dnes se středoškolští profesori publikování byt i jen drobných sdělení až na výjimky nevěnují. Možno podotknout, že v dávnější minulosti byla podobná aktivita u učitelů dokonce vyžadována.

Amatér většinou disponuje ještě další výhodou. Oblast a místo výzkumu si zpravidla volí sám, a to tak, aby byl „v terénu“ co nejčastěji. Je to většinou okolí bydliště nebo rekreační chaty či chalupy. Díky tomu má území dokonale prochozeno a ví, kde co může čekat.

Základní formou dokumentace plazů jsou materiální doklady. Jde především o sběr svleček (exuvií, svlečených kůží) a uschování nalezených mrtvých těl (kadáverů). V žádném případě nepřipadá v úvahu záměrný odchyt plazů pro sbírkové účely. Takové aktivity patří výhradně do působnosti profesionálních zoologů i s ohledem na to, že téměř všechny naše druhy plazů jsou chráněny zákonem. Ke sběru je třeba mít příslušnou výjimku. Z pohledu amatérů je problém, že ze zákona není možné sbírat ani uhynulé exempláře zvláště chráněných druhů. Mapovatelé se často mohou dostat ke svlečkám, které naleznou v domech nebo hospodářských staveních, v zahradách či kamenných zidkách. Jde o neobyčejně cenné dokladové materiály, které je třeba pečlivě uchovat. Nejlépe se osvědčuje nalepování svleček na tvrdý papír, na který se napíše místo, datum nálezu a osoba, která doklad objevila a určila. Vznikne animář – zoologická obdoba herbáře. Rovněž cenné jsou zbytky kožovitých vajíček hadů a ještěrek, i když přesné určení druhu podle nich je problematické.

Materiální dokumentaci je vždy nutné opatřit štítkem s přesným místem nálezu, datem a jménem nálezce. Lokalizaci lze doložit souřadnicemi z podrobné mapy nebo údaji z GPS. Pokud autor nálezu není schopen takové údaje zajistit, dají se nahradit přesným popisem místa, který ale musí zahrnovat obec (nejlépe katastrální území) anebo detailní popis lokality – např. 2 km severně od železniční stanice v Dolních Kotěhůlkách v místech, kde turistická cesta odbočuje od tratě směrem k vrcholu

Valík (333 m n. m.), jde o skalnatou stráň porostlou nízkou vegetací.

Hlavní možnost mapování našich plazů amatérskými pozorovateli představuje ale fotografování nalezených jedinců. Podle kvalitních snímků lze některé druhy určit, v každém případě je dobré vyfotografovat lokalitu. Opět musí být zaznamenáno datum a přesné místo nálezu. V případě, že fotoaparát umí připojit k snímku datum, je vhodné tak učinit. Vždy je dobré zachytit plazu přímo na místě. Odchytávat a přenášet zvíře k fotografování mimo lokalitu je nezákonné a navíc je dokladem nejen záběr jedince, ale i jeho okolí.

Přesto, že Česká republika neoplývá přílišným druhovým bohatstvím plazů, není určování některých druhů snadnou záležitostí. Výjimku mohou tvořit dobré fotografie a nálezy svleček, podle kterých většinu druhů poznáme naprosto bezpečně. Moderní metody analýzy DNA umožňují určit druh i podle zbytků vaječných obalů, kusu těla na silnici (road kill) apod. Tyto metody jsou však stále příliš drahé a nedostupné. Pro zájemce z řad amatérů se otevírá příležitost, jak na výzkumu těchto živočichů participovat, aniž by se museli školit v určování podle tělesných (morfologických) znaků či odebírat vzorky DNA. Do fotografování a sběru exuvií se může zapojit každý. A tak se do Náleзовé databáze ochrany přírody (NDOP) Agentury ochrany přírody a krajiny ČR stále častěji dostávají zajímavá data o výskytu plazů.

Naskytl se mi možnost na širokém vzorku veřejnosti vyzkoušet, zda a v jaké míře lze použít při průzkumu plazů fotografie

pořízené laiky. Pomohl tomu paradoxně strach z hadů. Had je „pomlouván“ už v Bibli, a to hned v knize Genesis. „Tedy řekl Hospodin Bůh k hadu: Že jsi to učinil, zlořečený budeš nade všechna hovada a nade všechny živočichy polní, po břicho svém se plaziti budeš a prach žráti budeš po všechny dny života svého. Nadto nepřátelství položím mezi tebou a ženou, mezi semenem tvým a semenem jejím, ono potře tobě hlavu a ty potřeš jemu patu.“ Kromě toho zůstali jedovatí hadi jedním z mála smrtelných nebezpečí, které člověk z volné přírody nedokázal odstranit, a tak je obava z hadů posilována i přirozeným strachem o život (i když u nás žije pouze jeden původní jedovatý had – zmije obecná). Existuje však také určitá skupina lidí trpící až panickým strachem z hadů (ophiofobií). Skuteční (kliničtí) ophiofobové nedokážou strach překonat, ani když ví, že had není jedovatý. Jde asi o 2–3 % populace. Naprostá většina se sice hadů obává, ale po zjištění, že narazili na neškodnou užovku, zaujmou často i přátelský postoj. Toho jsem se rozhodl využít. V elektronické verzi deníku Mladá fronta Dnes byla v r. 2011 publikována výzva, aby všichni, kdo se na své zahradě či v přírodě setkali s hadem, ho vyfotografovali (viz odkaz na webu Živy).

Pokud se domnívají, že zdokumentovali zmiji, mohou snímek poslat autorovi výzvy (a tohoto článku) k určení. A skutečně, za 10 let od publikace mi přišlo přes 650 fotografií e-mailem a 6 svleček poštou. V článku obsažené nabádání, aby spolu se snímkem poslali i datum a přesnou lokalitu, zůstalo často nevyslyšeno, a tak jsem musel ode-

pisovat, aby mi tyto údaje doplnili. Ne vždy s úspěchem. Někteří lidé se obávali o své soukromí, jiní, že jim na zahradě „budu chtít vyhlásit rezervaci“, a často mi ani neodpověděli. Také ne všechny záběry byly dostatečné pro determinaci hada, takže asi jen necelých 60 % zaslaných fotografií mohlo být použito jako doklad spolu s údaji o místě a datu nálezu a pomocí průzkumu rozšíření hadů. I tak jsou získané výsledky pozoruhodné. Často jde o záznamy z míst, kam se herpetolog dostane jen těžko.

Zajímavá je i struktura těchto dat. Shromáždil jsem 388 validních údajů. Z toho čtyři nálezy byly determinovány podle exuvií, zbytek na základě fotografií. Podle očekávání nadpoloviční většinu tvořila užovka hladká (202 nálezů, 52 %), následuje užovka obojková (*Natrix natrix*, 94 nálezů, 24 %) a teprve na třetím místě se objevuje zmije obecná (51 nálezů, 13 %). Užovce podplamaté (*N. tessellata*) patřilo 13 nálezů (3 %) a u. stromové 2 nálezy (0,5 %). Za zmiji byli považováni i slepýši (26 nálezů, 7 %). Panický strach v tomto případě pomohl rozšířit výrazným způsobem znalosti o výskytu hadů na našem území. Zasláním fotografie na kontakt autora v kulérové příloze můžete i vy přispět k výzkumu hadů. A nezapomeňte prosím na přesnou lokalizaci nálezu a datum. Pokud se autor fotografie liší od osoby, která ji posílá, uveďte skutečné jméno autora. Zájemci o mapování mohou využít i různé aplikace nebo webové stránky (Biolib.cz, Biolog, iNaturalist). Data z nich jsou po ověření rovněž ukládána do NDOP.

Jan Plesník

Česká republika má na Seznamu světového dědictví UNESCO první přírodní lokalitu

Naše společnost bude nakonec charakterizována nejen tím, co vytváříme, ale také tím, co jsme odmítli zničit.
John C. Sawhill (1936–2000)

Více než půlstoletí trvající snaha o ochranu míst na naší planetě významných pro celé lidstvo vyvrcholila v listopadu 1972 přijetím Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage). Záštitu nad normou mezinárodního práva převzala jedna z nejstarších odborných agentur OSN – Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO). Podle místa sjednání se úmluvě říká Pařížská, ve městě nad Seinou se totiž nachází i ústředí UNESCO.

Spojení kulturních památek a přírodních lokalit nebylo nikterak náhodné. Vždyť od 80. let 19. století do 50. let 20. století vytvářela základní rámec ochrany přírody vedle koncepce divočiny myšlenka, že jak příroda jako celek, tak její části představují památky zcela srovnatelné s kulturními. Uvedené pojetí, jehož významným představitelem se stal německý přírodovědec a činovník Hugo Conwentz (1855–1922),

ovlivnilo péči o přírodu a krajinu ve značné části našeho kontinentu. Ostatně Karel Čapek v prosinci 1928 v článku Proba o milost v Lidových novinách napsal, že ochrana vzácných přírodních památek není věcí sentimentality, nýbrž povinné úcty.

Přírodní památky zapsané na Seznamu světového dědictví UNESCO (World Heritage List) musejí být přírodní jevy tvořené fyzikálními a biologickými útvary nebo skupinami takových útvarů, které mají vynikající univerzální hodnotu z estetického či vědeckého hlediska. Dále může jít o z celosvětového pohledu důležité geologické a geomorfologické útvary nebo o přesně vymezené oblasti zahrnující místa přirozeného výskytu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin. Do této kategorie spadají také přírodní lokality i oblasti, které samy o sobě splňují podmínku vynikající univerzální hodnoty z hlediska vědy, ochrany přírody nebo přírodní krásy.

Československo se stalo smluvní stranou úmluvy ještě před rozdělením, konkrétně v únoru 1991. V současnosti se na území České republiky nachází úctyhodných 15 kulturních památek zanesených na Seznam (<https://whc.unesco.org/en/list>). Na indikativní seznam, jakýsi zásobník možných celosvětově významných kulturních, přírodních nebo smíšených, tedy současně kulturních i přírodních, prvků, bylo z ČR nominováno k 1. prosinci 2021 dalších 14 míst, z toho jedno v kategorii přírodní (Český ráj v r. 2001; viz např. str. 305–307 této Živy). Pokud by se uvedené číslo zdálo příliš vysoké, připomeňme, že celkem do něj navrhlo 178 států dalších 1 705 míst. Naše země se tak řadí mezi 8 evropských zemí s nejvyšší hustotou kulturních památek UNESCO na svém území. Donedávna se ale nemohla pochlubit světovým přírodním dědictvím uznávaným UNESCO – československé, resp. české návrhy neuspěly.

